

Irak Türkmen Ağızlarında Yemin Sözleri Üzerine

Önder SAATÇI
kerkuklu7@hotmail.com

“Yemin” Arapça bir kelime olup “and” anlamında dilimizde sıklıkla kullanılmaktadır.¹ Ancak Eski Türkçeden beri kullanıldığımız “and” kelimesi de dilimizden büsbütün düşmemiştir. Kerkük ağzında bu kelime *yémind*² biçiminde söylenir. Yörede yine Arapçadan geçen bu anlamdaki bir başka kelime *kessem* (< kesem) de kullanımdadır: *kessem bâşiva* (Başına and olsun ki).³

Yémind kelimesinin sonundaki –d türemesi “and” kelimesinin sonundaki “-d” sesinin bulaşmasıyla ortaya çıkmıştır, denebilir. Arzı Kanber hikâyesindeki şu cümle bu yaklaşımımıza bir dayanak oluşturur, kanaatindeyiz. Hikâyede annesi Arzı’ya, gidip su getirmesini, ama Kanber’e asla uğramamasını söyler. Aslı da annesine şu cevabı verir: “Yoğ valla nene, bınca and, bınca yémind; têt gellem.”⁴ Konuşma dilinde de sıklıkla duyulan, *bınca and*, *bınca yémind* söz kalıbı için-

deki *and*, kendinden iki kelime sonra gelen *yémind* kelimesini fonetik (ses) bakımından etkileyerek onun da son sesinde, zamanla bir –d ünsüzünün türemesine sebep olmuştur.

Irak Türkmen ağzlarında *yémind* “and”a göre daha yaygındır. Hatta, deyimleşmiş birleşik fiiller şeklinde de Kerkük ağzında *yémind iç-*, *yémind vér-* kalıpları vardır.⁵ Bu kalıplardan birindeki *iç-* yardımcı fiili eski bir Türk geleneğinden gelmektedir. Eski Türklerde, sulh yapmak için gerçekleştirilen sözleşme törenlerinde, tarafların bir kap içine kanlarını akıtp ona kıymız, süt veya şarap karıştırıp kaptakini içmeleri âdetinden kaynaklanır.⁶ Yeminlerin kültürümüzdeki yeri bununla sınırlı olmayıp bu söz kalıpları diğer bütün dil ve edebiyat ürünlerimiz gibi millî kültürümüzün, ahlakımızın ve örfümüzün derin ve silinmez izlerini taşır.⁷

Yemin etme günlük konuşmalarda sıklıkla başvurulan bir konuşma alışkanlığıdır. Yeminden maksat ya karşıdakini söylemeye inandırmak veya söze samimiyet katmaktır. Yeminler daha çok, iddialı konuşmalar-

ra eşlik eden söz kalıplarıdır. Yazı dilinden ziyade konuşma diline mahsustur. Bu yüzden Türkçemizde yöreden yöreye çeşitlilik arz eden pek çok yemin sözüne rastlanır. Irak Türkmen Ağzları da bu bakımdan oldukça zengin bir birikime sahiptir. Yeminler konuşmanın süsü de sayılır.

Gazanfer Paşayev, *Irak Türkmen Folkloru* eserinde “Yeminler” alt başlığıyla bir bahis açmış ve and, yemin kelimelerinin etimolojisi (köken bilgisi) ile yemin üzerine yapılmış bazı çalışmalardan bahsetmiştir. Paşayev bu bölümde türlerine göre birkaç yemin örneği de vermiştir.⁸ Ancak Irak Türkmen ağzlarına ait yeminleri bir araya getiren en önemli çalışma Necdet Yaşar Bayatlı’ya aittir. Bayatlı *Irak Türkmen Folklorunda Halk İnançları* eserinde Irak Türkmenlerinin Allah’a, Hz. Peygamber’e, din büyüklerine, ehl-i beyte, on iki imama, aile büyüklerine, çeşitli manevi değerlere yemin ettiklerini, bazen de kişinin kendisi hakkında kargış (beddua) niteliğinde yeminde bulunduğunu bildirir ve bunları sınıflandırarak sistemli şekilde bir araya getirir.⁹

1 “And” kelimesinin farklı Türk lehçelerindeki karşılıkları için bkz.: Abdülkadir İnan, “Eski Türklerde ve Folklorlarda Ant”, *Makaleler ve İncelemeler*, 1. Cilt, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 1998, s. 317.

2 İlk hecedeki kapalı e ünlüsü uzun telaffuz edilir.

3 Bkz. Habib Hürmüzlü, *Irak Türkmen Türkçesi Sözlüğü*, 2. Baskı, Kerkük 2013, s. 208.

4 Ata Terzibaşı, *Arzı-Kamber Matalı (Kerkük Ağzı)*, 3. Baskı, Fatih Matbaası, İstanbul 1971, s. 21.

5 Bkz. Habib Hürmüzlü, *age*, s. 326.

6 Abdülkadir İnan, *age*, s. 325.

7 Gazanfer Paşayev, *Irak Türkmen Folkloru*, Kerkük Vakfı yayınları, İstanbul 1998, s. 53.

8 Gazanfer Paşayev, *age*, s. 52-54.

9 Necdet Yaşar Bayatlı, *Irak Türkmen Folklorunda Halk İnançları*, Atatürk Kültür Merkezi yayınları, Ankara 2012, s. 526-533.



Irak Türkmenlerinde en sık duyulan yeminler Allah, Hz. Peygamber ve din büyükleri üzerine edilen yeminlerdir, denebilir. Bu cümleden olmak üzere, *vallāhi, Alla vekil* (Allah vekilim olsun), *Kur'en hekkıyçı* (Kur'an-ı Kerim hakkı için), *pégember bāşıyçı* (Peygambere kasdetmiş kadar suçlu olayım), *İmam 'Ēli hekkıyçin, İmam 'Ēlî'nin kılıncine, İmam 'Ēlî türbēsine*¹⁰ vb. yeminler İslam dininin temel değerlerinin, fertlerin vicdanları üzerindeki belirleyiciliğinin göstergeleridir. Irak Türkmenleri diğer bütün Müslüman milletlerde olduğu gibi sadakat göstermek için, dinlerine ve sözlerine muhalif hareket ettikleri takdirde başlarına gelebilecek felaketlere katlanmaya hazır olduklarını bu sözlerle ifade etmiş olurlar. Bu sözlerde geçen "*vallah, Kur'en, İmam 'Ēli, İmam 'Abbas*" gibi özel isimler muhatabın zihnindeki çağrışımlar yoluyla kişinin inandırıcılığına dair önemli bir mesaj verir. Bu gibi yeminler aslında, yukarıdaki orijinal şekillerin kısaltılmış hâlleridir ki bunlar hem dildeki en az çaba prensibinin bir yansıması hem de veciz söz söyleme yoluyla mesajı muhataba daha etkili iletmenin bir yoludur. Mesela, yalnızca *İmam 'Ēli* diyerek yemin eden bir Türkmen, aslında yukarıda Hz. Ali ile ilgili yeminlerden birini kasdetmiş olmaktadır.

Böylesi yeminlerin bir yönüne de burada değinmekte fayda vardır. Hz. Ali, Hz. Abbas, on iki imam vb. üzerine yemin etme geleneği Şia mezhebine mensup Irak Türkmenleri arasında daha fazla gözlenir. Ancak sözlü iletişimde, sünni ve şii mezhep mensupları arasında

bu yeminlerin duygu değeri değişmez. Bir başka deyişle, şii bir Türkmenin bu değerler üzerine yemin etmesi sünni Türkmen kardeşince yadırganmaz, inandırıcılığına şüphe düşürmez. Bu açıdan bakıldığında Irak Türkmenleri arasında kelime hazinesi üzerinde din kadar mezheplerin de tesirli olduğu söylenebilir.

Irak Türkmen ağızlarında gözlenen yeminlerden bazıları da aile büyükleri, fertleri ve hısım akrabadan olan değerli kişiler üzerine edilen yeminlerdir. Bu tür yeminlerde baba, nene (anne), oğul kelimelerinin sonrasında veya bu kişilerin adlarının ardından "... canı için", "... başı için", ifadeleri kullanılır: *babam bāşıyçı, dedem cānyıçı, 'Ednen cānyıçı, bāşıyçı* (senin başın için), *cānyıçı* (senin canın için) vb. Bu gibi yeminler eden kişi, eğer yalan söylüyorsa adını andığı yakınının veya muhatabının ölümüne sebep olmuş gibi suçlu olacağını kabul ettiğini ve Allah katında bundan sorumlu tutulacağını bilincinde olduğunu beyan etmiş ve böylece sözüne inandırıcılık katmış olur. Bazen *pégember¹¹ bāşıyçı* da denerek bir Müslüman için en sevgili kimsenin Hz. Muhammed (SAV) Efendimiz olduğu da dolaylı yoldan ifade edilmiş olur. Böylesi bir yeminle, sadakatsizlik hâlinde, kişinin Hz. Peygamber'i (haşa) öldürmüş kadar vebal altına girmiş olacağı ifade edilmiş olur ki bu ifade tarzı inandırıcılığın en üst seviyede dile getirilmesinin göstergesidir.

Irak Türkmenlerinin yeminleri arasında kişinin kendisine beddua niteliği taşıyanlar da vardır: *Ki gōzım kōr ōssın, Ēlsız kōlsız*

kālım, Ēlsız ayāgsız kālım, lal ōlım gibi örneklerde kişi, sözüne sadık kalmadığı takdirde veya yalan söylemesi hâlinde bir organının kaybına razı olacağını; *ēvden çıhmıyım, kōr kūrşın vırsın, ōlīmımı gōresen* gibi örneklerde ölüme razı olacağını, *nenem bācım arvādım ōssın, nenemin/ babāmin/ rehmetlının türbēsın açım, 'esker kaçağı olım* gibi örneklerde manevî değerlere karşı affedilmeyecek ölçüde bir saygısızlık etmiş kadar suçluluk duyacağını, hatta *imānım kâfırların ōssın, Yavdı* (Yahudi) *ōlım, kâfir ōlım, türbeye imānsız enım* gibi örneklerdeyse İslam dininden çıkmak gibi büyük bir bahtsızlığa uğramayı göze aldığını anlatmış olur.

Bütün bunlar söze inandırıcılık katmak içindir. Ancak Irak Türkmenleri arasında yemin etme geleneği yalnızca inandırıcılık kaygısından kaynaklanmaz. Aynı zamanda söz başında sıklıkla tekrarlanan "*valla, vallahi*" gibi sözler daha çok anlamı pekiştirmek için, âdeta bir zarf gibi kullanılır. Mesela, şu farazi diyaloglarda olduğu gibi:

Neçe (kaç) uşāğiv (çocuğun) var? Valla ki dene.

Ehmed hara (nereye) gēdip (gitmiş)? Valla bilmem.

Dikkat edilirse bu gibi konuşmalar da kullanılan *valla* sözü daha ziyade anlamı pekiştirmek içindir. Bu türlü konuşmaların daha çok samimi ortamlarda geçtiğini de göz önüne aldığımızda "*valla*" sözünün yemin etme amacıyla kullanılmadığı daha iyi anlaşılır.

Irak Türkmenlerinde şakalaşma sırasında da bazı yemin sözlerinin kullanıldığı gözlenir. Mesela, kişinin söylediği bir söze inanılmadığı takdirde, o kişiy-

10 Daha başka örnekler için bkz.: Necdet Yaşar Bayatlı, age, s. 528-529.

11 İlk hecedeki kapalı e ünlüsü uzun telaffuz edilir.

le alay etmek veya şakalaşmak için *yō valla, sele valla, dīnīvde, imānīvda, şerēfīvde*, vb. sözler sarf edilir. Bu sözler birinci şahıs tarafından söylenildiğinde yemin özelliği taşıırken ikinci şahıs kipiyle kullanıldığında alay, istihza gibi anlatımlar içerir. Yukarıdaki yemin sözleri bu hâliyle daha çok ünlem olarak kullanılmıştır.

Irak Türkmenlerinin yeminlerinin büyük bir kısmı, diğer lehçe ve ağızlarda olduğu gibi kavramlaştırma bakımından mecazı mürsel sanatının birer örneğidir. Bu durum kişinin kendi kendine kargışta bulunduğu yeminlerde daha iyi gözlenir. Mesela, *Ki gōzīm kōr ōssın* veya *lal ōlım* diye yemin eden

bir kişi yalan söylediği takdirde uğrayacağı sonucu söyleyerek sözünün yalan olmadığını anlatmak istemiştir. Böylece sonuç söylenerek sebep kastedilmiştir. Aynı durum dinî değerler üzerine edilen yeminlerde de vardır. Mesela, *Pēgember vırsın mēnī, Qur'en ōldırsın mēnī* gibi yeminlerde de sonuç söylenerek sebep kastedilmiş ve mecazlı bir ifade elde edilmiştir.

Yemin sözleri duygu değeri bakımından çok güçlü sözler olup inandırıcılık ve daha başka maksatlarla sıklıkla kullanılan sözlerdir. Ağız araştırmalarında yeminlerin de titizlikle derlenip çeşitli kılavuzlarda veya sözlüklerde toplanması

gereklidir. Irak Türkmenlerinin yeminlerinin Anadolu ağızları ve daha başka lehçelerdekilerle karşılaştırılması da ilgi çekici sonuçlara gebe dir.

İŞARETLER :

- ā : uzun a
- ē : uzun e
- è : kapalı e (e-i arası ses)
- ġ : art damak g'si (غ) (gayın)
- ħ : ha ح
- ħ̣ : hırıltılı h خ
- ı̇ : ı-i arası ses
- î : uzun i
- Ķ-ķ : art damak k'si ق
- ō : uzun o
- ō̄ : uzun ö
- ' : ayın ع
- ^ : inceltme